Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2024, **s. 39-45**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2024, **с.39-45**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2024, **p. 39-45**

UOT 372.878

C.C.Ağayev
magistrant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: cagayev171@gmail.com

XALQ MAHNILARININ MUSİQİ DƏRSLƏRİNDƏ İSTİFADƏ İMKANLARI

Açar sözlər: *xalq mahnıları, meldoiya, intonasiya, tərbiyə, musiqi zövqü*

Məqalə tədrisdə xalq mahnılarının istifadə imkanlarının təhlilinə həsr edilmişdir. Məqalənin məqsədini şagirdlərə musiqi vasitəsilə tərbiyəni aşılamaq, onlarda milli-mənəvi dəyərlərin formalaşmasına, yaradıcı ruhda yetişmələri işinə kömək etmək, eləcə də xalq mahnılarının tədrisinin əhəmiyyətini açıqlamak təşkil edir.

Azərbaycan xalq musiqisinin böyük bir hissəsini təşkil edən xalq mahnılarının düzgün tədrisi ümumtəhsil məktəblərinin musiqi müəllimləri üçün olduqca vacib məsələdir. Şagirdlərə xalq musiqisi daha yaxın və doğmadır, buna görə onlar onu daha tez qavraya və mənimsəyə bilirlər. Uşaqlara xalq musiqisinin, o cümlədən xalq mahnılarının öyrədilməsi, onlarda nəinki yüksək-bədii musiqi zövqünü inkişaf etdirir, həmçinin onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına, mənəvi keyfiyyətlərin və vətənpərvərlik hisslərinin tərbiyəsinə xidmət göstərir. Buna görə də xalq mahnılarının müxtəlif, həm ənənəvi, həm də qabaqcıl metodlar ilə tədrisdə istifadəsi yollarının öyrənilməsi və göstərilməsi vacibdir.

Дж.Дж.Агаев

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАРОДНЫХ ПЕСЕН НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Ключевые слова: *народные песни, мелодия, интонация, воспитание, музыкальный вкус*

Статья посвящена анализу возможностей использования народных песен в обучении. Цель статьи – воспитать учащихся посредством музыки, помочь им развить национальные и нравственные ценности, вырасти в творческом духе, а также раскрыть важность обучения народным песням.

Правильное преподавание народных песен, составляющих большую часть азербайджанской народной музыки, является очень важным вопросом для учителей музыки средних школ. Народная музыка ближе и роднее учащимся, и поэтому они быстрее ее воспринимают и усваивают. Обучение детей народной музыке, в том числе народным песням, не только развивает у них высокохудожественный музыкальный вкус, но и служит формированию их личности, воспитанию нравственных качеств и патриотизма. Поэтому важно изучать и показывать пути использования народных песен в обучении различными – как традиционными, так и передовыми методами.

J.J.Agayev

POSSIBILITIES OF USING FOLK SONGS IN MUSIC LESSONS

Key words: *folk songs, melody, intonation, education, musical taste*

The article is devoted to the analysis of the possibilities of using folk songs in teaching. The purpose of the article is to educate students through music, help them develop national and moral values, grow in a creative spirit, and also reveal the importance of teaching folk songs.

The correct teaching of folk songs, which make up the majority of Azerbaijani folk music, is a very important issue for secondary school music teachers. Folk music is closer and more familiar to students, and therefore they perceive and assimilate it faster. Teaching children folk music, including folk songs, not only develops their highly artistic musical taste, but also serves to shape their personality, foster moral qualities and patriotism. Therefore, it is important to study and show ways of using folk songs in teaching in various ways - both traditional and advanced methods.

Xalq mahnıları Azərbaycan xalq musiqisinin böyük bir hissəsini təşkil edir. Bu irs müxtəlif tarixi şəraitlərdə öz şəklini bu və ya digər şəkillərdə dəyişmiş və inkişaf etmişdir. Xalq mahnıları çox qədim zamanlarda yaranmışdır və şifahi xalq ədəbiyyatının bir növüdür. Bu mahnılar uzun müddət Azərbaycan xalqı arasında ağızdan-ağıza gəzən, kollektiv yaradıcılıq məhsulu olan, müəllifləri məlum olmayan mahnılardır. Xalq mahnıları qədimlikdən, tarixdən xəbər verməklə yanaşı, Azərbaycan xalqının ruhundan süzülən mədəniyyətin bir parçasıdır.

Xalq mahnıları gözəllik, azadlıq, vətənpərvərlik ideyalarını təbliğ edir. Məhəbbətin tərənnümünə həsr olunmuş "Ahu kimi", Üçtelli durna","Bülbüllər oxur", "Gül açdı" və s. kimi mahnılarda sevgi duyğuları təbiət ilə əlaqələndirilir. İctimai-siyasi məzmunlu "Sona bülbüllər", "Qadan alım", "Çal papaq" və s.kimi mahnılarda sevgisinə qovuşa bilməyən aşiqin daxili böhranları, zorla vətənindən

didərgin salınan, əsir düşənləri ah-naləsi ifadə olunur. "Apardı sellər Saranı", "Samovara od salmışam", "Laçın", "Qalanın dibində" və s.bu kimi mahnılar isə həcmi, poetik quruluşu və kompozisiyasına görə bir-birindən fərqlənirlər.

Məlumdur ki, ümumtəhsil məktəblərimizdə tədris olunan «Musiqi» fənninin əsas vəzifəsi şagirdlərin musiqi tərbiyəsinə yönəlir. Musiqi dərslərində şagirdlər həm klassik musiqi ilə, həm də Azərbaycan xalq musiqi nümunələri ilə tanış olur və müəyyən biliklər əldə edirlər.

Ölkəmizdə bəstəkar və xalq musiqi nümunələri geniş yayılsa da, təəssüf ki, indiki zamanda insanlar arasında, xüsusən də yetişməkdə olan gənc nəslin nümayəndələri arasında bayağı mahnıları dinləyən bir kütlə də var.

Təcrübə göstərir ki, uşaqlar məktəbə daxil olarkən onlarda müxtəlif musiqi zövqləri olur. Bunun üçün musiqi dərslərində müəllim zəngin materiallardan istifadə etməklə şagirdlərin musiqi zövqünü formalaşdırmalıdır. Çünki yalnız bu dərs prosesində mümkün olar. Dərs zamanı şagirdlərdə musiqi zövqünün formalaşdırılması musiqi dinləmə və mahnı oxuma mərhələsində həyata keçirilir. Xalq mahnıları müxtəlif siniflərdə tədris olunur.

Belə ki, II sinif musiqi dərsliyində «Bənövşə», «Quzum», «Çal-oyna», III sinifdə «Sarı bülbül», IV sinifdə « Bağçada gül», «Qalanın dibində bir quş olaydım», «El yallı», V sinifdə «Şuşanın dağları», «Beşik Nəğməsi», «Qaçaq Nəbi», VI sinifdə «Sarı gəlin», «Sarı bülbül, « Laçın, «Ay bəri bax», «Hüsnü bağında», VII sinifdə « Qaçaq Nəbi», VIII sinifdə «Hüsnü bağında», «Küçələrə su səpmişəm», «Evləri var xana-xana», «Şuşanın dağları», «Gəldim», «Bugün ayın üçüdür», IX sinifdə «Çayımızın adı var», «Babanın yolu daşdı», «Bülbüllər oxur» , «Əlində sazın qurbanı», «Laçın» xalq mahnılarının dinlənilməsi və oxunması nəzərdə tutulur. Lakin müəllim təkcə dərslikdə verilən xalq mahnıları ilə kifayətlənməməli, mövzuya uyğun olaraq dərslikdə verilməyən mahnılardan da yeri gəldikcə istifadə etməlidir(təbii ki, müəllimin yaradıcılığı ön plana çəkilir). Öz təcrübəmizdən irəli gələrək, bir neçə sinifdə xalq mahnılarının tədrisinə nəzər salaq:

V sinif musiqi dərsliyində «Mahnının yaranmasında poeziyanın rolu» mövzusunda məqsədəuyğun olaraq, mahnı janrına geniş yer ayrılır. Bu mövzuda müəllim əvvəlcə şagirdlərə belə sual verə bilər:

– Hansı mahnıları tanıyırsınız?

Şagirdlər eşidib, bildikləri mahnıların adlarını söyləyir. Bəzi şagirdlər isə şer adını çəkir. Bu zaman müəllim şagirdlərə izah edir ki, şerdən fərqli olaraq mahnılarda musiqinin-melodiyanın olması mütləqdir. Əgər melodiya yoxdursa demək ki, o mahnı hesab edilə bilməz. Mahnı janrının yaranmasında söz və melodiyanın əlaqəsini izah etdikdən sonra, müəllim lövhədə mahnıları 3 qrupa ayıraraq yazır: 1) Xalq mahnıları; 2) Aşıq mahnıları; 3) Bəstəkar mahnıları. Beyin həmləsi iş üsulundan istifadə edərək , şagirdlərə sual verilir:

– Uşaqlar, əgər aşıq mahnıları aşıq şerindən və aşıq melodiyasından,

bəstəkar mahnıları şair şerindən və bəstəkar melodiyasından yaranırsa, bəs yaxşı xalq mahnıları necə yarana bilər? Şagirdlərdən bir neçəsi bu suala cavab verir:

– Xalq mahnıları xalq şerindən və xalq melodiyasından yaranır, ona görə də belə adlanır. Müəllim mövzuya davam edir. Uşaqlar, xalq mahnıları da bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən yaradılmışdır, lakin bəstəkar və aşıq mahnılarından fərqli olaraq, onların kim tərəfindən yaradıldığı məlum olmadığı üçün , keçmişdən günümüzə qədər gəlib çıxmış və öz dəyərini saxlamış bu cür mahnıları biz xalq mahnısı adlandırırıq.
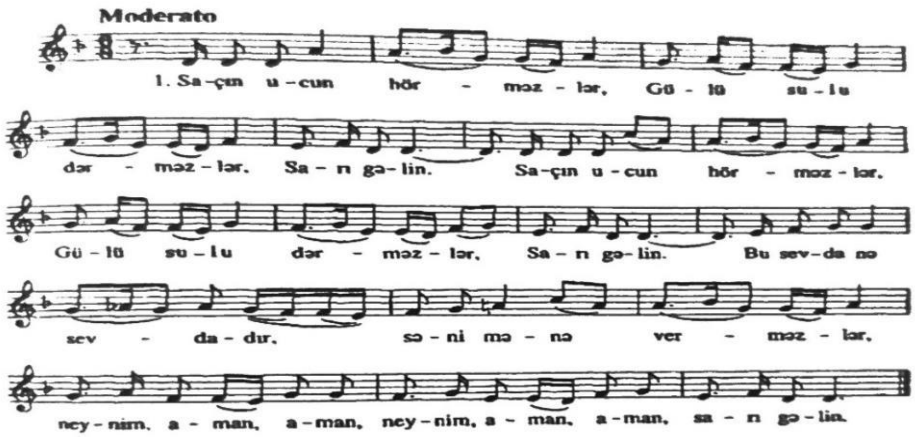
Mövzuya uyğun olaraq şagirdlər «Şuşanın dağları» xalq mahnısını əvvəll xanəndə - Xan Şuşinskinin ifasında dinləyib, sonra isə oxumağa başlayırlar. Bu zaman sinif 3 qrupa ayrılır, hər bəndi bir qrup, nəqarəti isə ümumilikdə hamı oxuyur, mahnının ritminə uyğun olaraq əl çalırlar. Mahnının bu cür oxunması şagirdlər tərəfindən daha maraqla qarşılanır,çünki bu zaman sanki bir oyun keçirilir və bir qrup digər qrupdan daha yaxşı oxumağa cəhd göstərir. Dərsin sonunda ev tapşırığı kimi uşaqlara, «Xan Şuşinski»nin ifasında səslənən xalq mahnılarını dinləmək tapşırılır.

VI sinfin musiqi dərsliyində mövzuya uyğun «Sarı gəlin», «Sarı bülbül» və «Ay bəri bax» Azərbaycan xalq mahnılarının tədrisi nəzərdə tutulmuşdur.

Məsələn, «Bəstəkarların yaradıcılığında milli xüsusiyyətlər» mövzusunda müəllim bəstəkarların öz irihəcmli əsərlərində xalq musiqisindən, o cümlədən xalq mahnılarından istifadəsinə dair şagirdlərə məlumat verir. Qeyd edilir ki, bəstəkar Oqtay Rəcəbov "Soprano və Kamera orkestri üçün Konsert» əsərində «Sarı gəlin» xalq mahnısından istifadə etmişdir.

Daha sonra müəllim «Sarı gəlin» (mis. 1) xalq mahnısının birinci bəndini oxuyur, şagirdlər isə dərslikdən mahnının sözlərini izləyərək, müəllimi dinləyir. İkinci bəndi artıq şagirdlər müəllimlə bir yerdə oxumağa başlayırlar. Təbii ki, xüsusilə bu xalq mahnısının müəllimin özü tərəfindən ifası daha maraqla qarşılanır.

Misal 1. Azərbaycan xalq mahnısı **"**Sarı gəlin"

Digər «Klassik Azərbaycan muğamı - Segah» mövzusunda isə «Sarı bülbül» xalq mahnısının oxunması məqsədəuyğundur.

Dərsin əvvəlində motivasiya olaraq «Segah» muğamından bir hissə səsləndirilir. Muğam səslənərkən, müəllim «Segah» barədə qısa məlumatı şagirdlərə çatdırır və «Segah» ladının intonasiyalarına əsaslanan xalq mahnılarının adını çəkir («Sarıbülbül», «Evləri var xana-xana», «Qaçaq Nəbi», «Ay bəri bax»). Mövzuya uyğun olaraq müəllim adlarını söylədiyi mahnılardan hər hansı birini tədris edə bilər. Məsələn ¾ xanə ölçüsünə malik, asta tempdə olan «Sarıbülbül» xalq mahnısı əvvəlcə Səxavət Məmmədovun ifasında səsləndirilir. Mahnı səslənən zaman müəllim mahnıda sözlərlə melodiyanın bir-birini necə izləməsini aydınlaşdırır və mahmının tarixi haqqında qısa məlumat verir. Bundan sonra isə şagirdlər mahnını müəllimin köməyi ilə(müəllim uyğun ölçüdə dirijorluq edir) oxuyurlar.

"Xalq rəqsləri və balet" adlı mövzuda bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəylinin «Qız qalası» baletində istifadə etdiyi xalq rəqsləri və «Ay bəri bax» xalq mahnısı barədə qısa məlumat verilir. Müəllim qeyd edir ki, bəstəkar bu baletdə «Ay bəri bax» xalq mahnısından mahnı-rəqs janrı kimi istifadə etmişdir. Mahnını dinlədikdən sonra şagirdlər iki qrupa- oğlanlar və qızlar qrupuna ayrılır. Hər bəndin birinci və üçüncü misrasını oğlanlar, üçüncü və dördüncü misrasını isə qızlar oxuyur. Nəqarəti isə hər iki qrup bir yerdə oxuyur. Bu zaman mahnı sual-cavab oyun formasında ifa edilir və daha maraqla şagirdlər tərəfindən qarşılanır.

VII sinfin dərsliyində «Qaçaq Nəbi», «Qubanın ağ alması», «Şuşanın dağları» xalq mahnılarının mövzuya uyğun olaraq tədirisi nəzərdə tutulub.

«Musiqi obrazının xarakteri» mövzusunda dərsin gedişində motivasiya olaraq «Qaçaq Nəbi» xalq mahnısı dinlənilir. Bu zaman müəllim şagirdlərə belə bir sualla müraciət edir:

– Dinlədiyimiz bu xalq mahnısını xalqımız kim üçün səsləndirmişdir?

Şagirdlər cavab verir: – Bu mahnını xalqımız Qaçaq Nəbiyə həsr etmişdir.

Müəllim: – Qaçaq Nəbi kimdir?
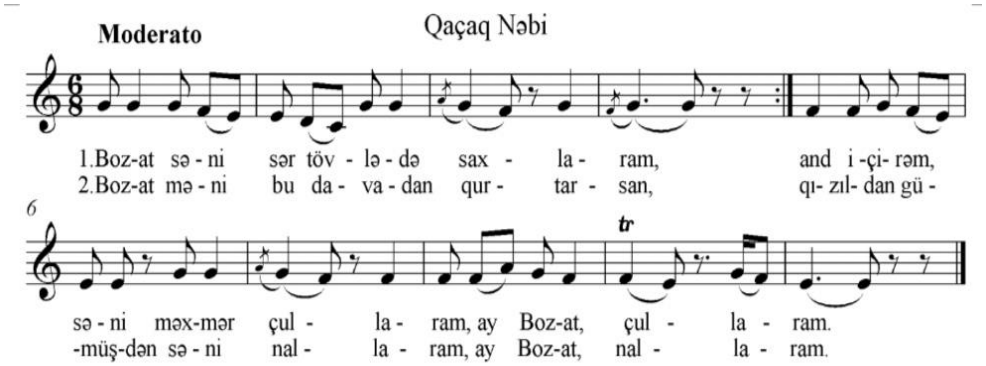
Şagirdlər: – Qaçaq Nəbi xalq qəhrəmanıdır.

Müəllim: – Başqa hansı xalq qəhrəmanlarının adlarının bilirsiniz?

Şagirdlər: – Qaçaq Nəbidən başqa Koroğlu, Qatır Məmməd və s. xalq qəhrəmanları vardır.

Mahnını dinlədikdən sonra aydın olur ki, xalq bu mahnıda Qaçaq Nəbinin qəhrəmanlığından söz açmışdır. Mahnıda birinci bəndin sözləri Nəbinin dilindən, ikinci və üçüncü bəndin sözləri isə xalqın dilindən səsləndirilir. Müəllim həmçinin qeyd edir ki, 6/8 xanə ölçüsünə malik bu xalq mahnısı «Segah» ladının intonasiyalarına əsaslanır(misal 2.2). Mahnı şagirdlər tərəfindən də müəllimin köməyi ilə ifa olunur.

Misal 1.2 Azərbaycan xalq mahnısı "Qaçaq Nəbi"

«Azərbaycan mahnılarında məkan obrazı» mövzusunda isə vətənin müxtəlif bölgələrinə həsr edilmiş xalq mahnılarının tədrisi məqsədəuyğundur. Dərsin gedişində motivasiya kimi Xan Şusinskinin ifasında « Şuşanın dağları» xalq mahnısı səsləndirilir.

VIII sinif musiqi dərsliyində «Rəşid Behbudov və Xalq musiqisi» mövzusundan istifadə edə bilərik. Şagirdlərə sinfə əvvəlki dərsdə olduğu kimi "Evləri var xana-xana" Azərbaycan xalq mahnısının təranələri altında daxil olurlar. Müəllim şagirdlərə başa salır ki, bu xalq mahnısını Bülbüldən sonra Rəşid tamamilə başqa tərzdə ifa etmişdir. Yəni bir mahnını bir neçə müğənni müxtəlif dövrlərdə oxuyaraq bu günə kimi gətirib çıxartmışlar. Daha sonra Fikrət Əmirovun "Sevil" operasından "Balaşın arıya"sı və "Gözəlim sənsən" Azərbaycan xalq mahnısını da Rəşid Behbudovun ifasında dinlədə bilərik. Aparılan müzakirələrdən sonra şagirdlər belə qənaətə gəlir ki, xalq musiqisini ifa edən müğənnilər, eyni zamanda professional bəstəkar musiqilərinin də ifaçısı ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Qədimova J., Bağırova T.. Etnomusiqişünaslıq. "Elm və Təhsil" nəşriyyatı, Bakı ,2009, 378 s.
2. Abdullayeva Z.K. Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığı. Bakı, 2011, 143 s.
3. Qədimova J. Musiqinin tədrisi metodikası. Bakı, 2007, 323 s.
4. Rəcəbov O., Kazımov N., Ələkbərov Ə., Hidayətova F. Azərbaycan xalq musiqisi və musiqi müəllimi hazırlığı. Bakı: Mütərcim, 2012, 244 s.
5. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O. "Musiqi" 5 sinif / Dərslik (78 səh.) və Müəllimlər üçün metodik vəsait. Bakı: "Təhsil", 2012, 79 s.
6. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova O. "Musiqi" 6 sinif / Dərslik (92 səh.) və Müəllimlər üçün metodik vəsait. Bakı: "Təhsil", 2013, 96 s.

7. Rəcəbov O., Kazımov N., Nuruqızı S.. “Musiqi” 7 sinif / Dərslik, Bakı, 2022, 95 s.
8. Rəcəbov O., Kazımov N., Hidayətova F. “Musiqi” 8 sinif / Müəllimlər üçün metodik vəsait, Bakı, 2019, 95 s.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2024
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.06.2024
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15.06.2024
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Afət Həsənova
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.